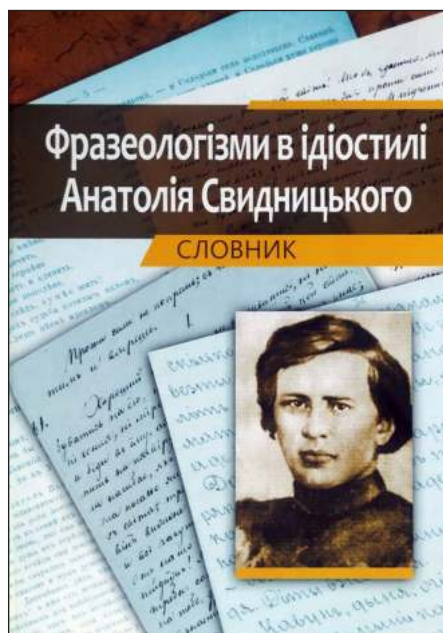

«СЛОВНИКИ – МУЗЕЇ СЛІВ...»*

Близько двохсот років тому з'явилися перші збирачі фольклору. Відтоді царина усної народної творчості, доти малодосліджена й ігнорована науковцями, відкривається для дослідників як бездонна скриня скарбів, що акумулювали народну мудрість і досвід, універсальність світобачення і унікальність українського народу. У контексті преромантистських рухів фольклор стає не тільки засобом вивчення культури українців, а й інструментом, необхідним для роботи провітників.

Саме в цей час – час захоплення народними казками, піснями, прислів'ями, приказками – активно працює письменник, фольклорист А. Свидницький.

З дитинства залюблений у народне слово, молодий народознавець надихається сподвижницькою роботою дослідників народного слова на Поділлі – А. Димінського, К. Шейковського, С. Рудницького. Так народжуються фольклорно-етнографічні нариси А. Свидницького, що свого часу були високо оцінені П. Кулішем, І. Франком, М. Сумцовим. Прислів'я та приказки, зібрані етнографом, увійшли до збірника «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), упорядкованого М. Номисом.

Природно, що глибоке знання народного слова, його розуміння і поцінування значною мірою визначили ідіостиль А. Свидницького як письменника.

Роман «Люборацькі», написаний 1861–1862 р., став вершиною творчості автора. Його особливістю є етнографічна деталізація, насиченість тексту прислів'ями, приказками, власне фразеоло-

* Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник / Укл.: Коваленко Б. О., Коваленко Н.Д. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 364 с.

гізмами, які занурюють читача в атмосферу життя українського суспільства в середині XIX століття.

Зважаючи на біографію і творчість А. Свидницького, так само природно було б очікувати, що його спадщина стане важливим джерелом як для дослідників теорії фразеології, так і для фразеографів. Однак дивним чином ім'я цього автора оминали увагою і перші, і другі. Анатолій Свидницький – ще одна донедавна несправедливо забута, мало-досліджена постать.

Напевно, ті, хто уміє згадати забутих, віднайти скарб у далекому минулому і відкрити його для сучасників, – заслуговують на особливу пошану. Адже набагато комфортніше працювати з речами знайомими, сучасними, відомими, популярними тут і тепер. Тому робота подружжя Бориса і Наталії Коваленків над фраземікою творчості Анатолія Свидницького стала важливим кроком. Однак результат не забарився – і світ побачило чудове видання «Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького».

Переоцінити цей словник важко.

По-перше, фразеографічних видань, присвячених фраземіці конкретного автора, вкрай мало. Цей розділ фразеографії тільки починає своє становлення в українській лінгвістиці.

По-друге, читачу відкривається розкішний світ фраземіки творів А. Свидницького, що може стати джерелом для подальших досліджень сталих виразів як у контексті вивчення ідіостилу талановитого письменника, так і в розрізі аналізу фразеологічних одиниць української мови. Тому праця Бориса і Наталії Коваленків є однозначно актуальною.

По-третє, А. Свидницький – дитя Поділля, відобразив у своїх творах не тільки фраземіку загальноукраїнську, а й специфічну для мовлення рідного йому регіону, що дає цінний матеріал для вивчення регіональної фразеології.

І ще один важливий аргумент, що вказує на важливість виходу словника фразеологізмів А. Свидницького, пов'язаний із антропоцентричною спрямованістю наукових студій останніх років, у яких людина є альфою і омегою, причиною і метою будь-якого процесу людської діяльності. Відповідно до такого погляду, мова автора є віддзеркаленням його світогляду, переконань, суб'єктивних уподобань і творить унікальну мовну особистість письменника. Тому дослідження фразеологізмів в ідіостилі А. Свидницького – необхідний етап аналізу ідіостилу письменника.

Словник має таку структуру: передмову, побудову словника та словникової статті, корпус словника. Обсяг цієї праці – 364 сторінки. У «Передмові» автори, обґрунтовуючи новизну і актуальність своєї праці, наголошують на тому, що Анатолій Свидницький – представник шістдесятників XIX ст., автор етнографічних нарисів та оповідань, роману «Люборацькі» – досі залишається постаттю, творча спадщина якої маловивчена. При цьому саме користування фразеологічним багатством народного мовлення виступає домінантною ознакою ідіостилу письменника. Б. І. Н. Коваленки констатують разючий факт: в академічному Словнику фразео-

логізмів зафіксовано лише 20 покликань на роман «Люборацькі» (інші твори А. Свидницького взагалі до уваги не беруться!), тоді як дослідники знайшли понад пів тисячі фразеовживань у творі.

Варто підкреслити, що джерельною базою рецензованого словника послужили як художні, так і фольклорно-етнографічні праці А. Свидницького, що забезпечує потужну базу фразеологічних одиниць.

Метою лексикографічної праці є опис значення фразеологізмів у мовознавчій парадигмі Анатолія Свидницького на матеріалі його творів, порівняння з одиницями фразеологічного словника української літературної мови, зіставлення з рукописами автора й академічним виданням творів.

Практична цінність зумовлена можливістю започаткувати укладання повного словника мови письменника як цінної інформації про мовну картину світу подолянина другої половини XIX ст, а також надати вагомий матеріал для наступних студій.

Словник укладений за абетковим принципом.

Важливо відзначити, що автори спираються на широке розуміння фразеологізму, тобто до словника увійшли власне фразеологізми, прислів'я, приказки.

Заголовними словами, як правило, виступають перші за рахунком іменники у фразеологічних сполученнях. Якщо ж іменника у фіксованій одиниці немає, то тлумачення подається за рахунок іншої частини мови в такій послідовності: дієслово (присудкове слово), прикметник, займенник, числівник, прислівник. Для зручності відсилання зроблено на всі іменники, що входять до складу фразеологізму: та сама фразема наводиться стільки разів, скільки в ній є іменників, хоча розробляється лише під першим іменником. Усі заголовні слова подані в початковій формі (іменник – у називному відмінку однини, прикметник – у називному відмінку чоловічого роду однини, дієслово – у формі інфінітива тощо).

Після заголовного слова подано реестровий фразеологізм із його варіантами; тлумачення семантики фразеологізму в творах; фразеологізм-відповідник у Фразеологічному словнику української мови; тлумачення, взяте з останнього; ілюстративний матеріал з паспортизацією зафіксованої одиниці (назва твору, сторінка, на якій засвідчено сталий вислів); ілюстративний матеріал з рукописів письменника. Таким чином, побудова словникової статті дозволяє порівняти фразему, зафіксовану в А. Свидницького, і її аналог в академічному Фразеологічному словнику української мови, а також запис вислову в рукописах автора та у виданні його творів за 1985 р., адаптованому до вимог сучасного правопису.

Якщо якесь слово трапляється у складі декількох фразеологізмів, то всі вони наводяться в одній словникової статті.

У рецензованій праці Б. і Н. Коваленки подають усе розмаїте багатство фраземіки А. Свидницького. На думку дослідників, фольклоризм є визначальною ознакою творчості письменника. Очевидно, саме цим зумовлена лівова частка фраземних одиниць саме фольклорного походження, зафіксо-

ваних у словнику (*Ні відхреститися, ні відмоли- тися; Куди вітер віє, туди лозі гнутись; Дрижаки скачуть; Землі під собою не бачити; Не дати собі в кашу наплювати; Як кіт на мишу, Пройти вогонь і мідні труби, і пляшки, й келишки та ін.*). Зважаючи на біографію автора, цілком очевидним є викорис- тання ним фразем книжної, церковнослов'янської етимології, що складає менший відсоток зафіксова- них одиниць (*Дай нам, Боже, здоров'я, а помершим вічний упокой; слухатися, як божого гласу; Господь прийняв до себе тощо*).

Дуже цінними, на нашу думку, є сталі сполу- ки, зафіксовані в словнику, які є одиницями регіо- нальної фраземіки. Такі фраземи, як вважають Борис і Наталія Коваленки, лише частково відомі в інших місцевостях України, і, можливо, належать до вузь- колокальних. Їх досить легко знайти у рецензованій праці: у словниковій статті відсутній аналог із ака- демічного Фразеологічного словника української мови, і автори подають власне тлумачення фразе- ми, відштовхуючись від контексту (*Чужа болячка*

не болить, чужа потилиця не свербить; завести вараниці; І ведмедя поборов би; Битого господаря перейти; І зазором не видати та ін.). Такі одиниці є унікальним матеріалом, який, з одного боку, слугує відображенням специфіки ідіостилю А. Свидницького, з іншого, – може стати джерелом дослідження фраземіки Поділля.

Вважаємо, що словник «Фразеологізмів в ідіос- тилі Анатолія Свидницького» Бориса і Наталії Кова- ленків не тільки збагатив фонд українських фразе- ографічних праць, а й став важливим надбанням у відносно новій, ще мало представлений галузі – фразе- ографії певного письменника. Особливу вдячність висловлюємо за вибір автора – майже забутого, але, як справедливо сказав М. Зеров, такого талановитого і такого безталанного А. Свидницького.

Оксана Негер,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови УжНУ;
Oksanahalay83@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9823-8329>